

הרי כאן ארבע בריתות לכל מצוה ומצוה. זל-ב

ארבע בריתות [ברוך בכלל ובפרט, וארור בכלל ובפרט] על "ללמוד", וארבע בריתות על "ללמד", הרי שמונה בריתות לכל מצוה.

ויש לך עוד שני חלקים: "לשמור ולעשות", הרי לך שמונה בריתות משום "ללמוד וללמד" לכל מצוה, ושמונה בריתות לכל מצוה משום "לשמור ולעשות", הרי שש עשרה בריתות לכל מצוה ומצוה.⁽¹⁾

וכן נכרתו בריתות כמו אלו בסיני וכדמפרש ואזיל: מנין; וכן בערבות מואב שהרי נאמר [דברים א ג]: "בעבר הירדן בארץ מואב, הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר".

ומנין שאף בסיני נכרתו בריתות כמו אלו: שנאמר בסוף פרשת הקללות [דברים כח טז]: "אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכתוב את בני ישראל בארץ מואב, מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב [בסיני]", הרי שאף בסיני נכרתו בריתות כמו אלו.

ופתחו בברכה, ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה, ואלו ואלו עונין אמן; הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה, אלו ואלו עונין אמן, עד שגומרין ברכות וקללות:

אחר הקללות על כמה מצוות, שהן נקראות "ארור בפרט", כתיב: "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם", וזו היא "ארור בכלל", שהיא כוללת את כל התורה כולה.

תנו רבנן:

הרי על כל מצוה ומצוה ברוך בכלל וברוך בפרט, וארור בכלל וארור בפרט, שהרי כשם שהיו אומרים: ארור בכלל וארור בפרט, כך גם בברכה, שהיו אומרים: "ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם", מלבד הברכות שהיו אומרים על כל "ארור בפרט".

וכל מצוה ומצוה הרי יש בה כמה חלקים: א. ללמוד; ב. וללמד; ג. לשמור; ד. ולעשות,⁽⁸⁾ ועל כולם נכרת ברית.

תשתכח מפיו, וזה מביא לידי מעשה; וגם "לעשות", אין הכוונה דוקא לעשיית מצות עשה, אלא לקיום המצוה, וזה שייך גם בלאוין.

1. א. נתבאר על פי רש"י; ודבריו מחודשים בפירוש לשון הגמרא, וראה מהרש"א שביאר למה פירש רש"י כן.
ב. במאירי מבואר, שהיו אומרים במפורש ארבע ברכות וארבע קללות על כל ארור וארור; ולשון המאירי הוא: "חוזרין ומברכין ברוך אשר לא ילמד לעשות פסל וכו', ארור אשר ילמד וכו'", ולשונו צריך ביאור: שהרי לכאורה היה

סכך], ואם כן מה ראייה היא מכאן ש"על" הוא בסמוך?! וראה מה שכתב שם.

8. כתב המהרש"א, שאין לפרש לשון "לשמור" שהוא לשון לאו כמו "השמר, פן, ואל" שהם לשונות של "לא תעשה", שהרי אין זה שייך במצוות עשה; אלא "לשמור ולעשות" הוא כמו מה שפירשו בקדושין "אשר תשמרון לעשות": "תשמרון זו משנה, לעשות, זו מעשה", ופירש רש"י שם: זו משנה שמביאה לידי מעשה; ואין זה בכלל "ללמוד", כי יש לומד מרבו ומשכחה, אבל שמירת המשנה שיהא חוזר על משנתו שלא

במשכן, וכמו שנאמר בתחילת ספר ויקרא העוסק בתורת הקרבנות: "ויקרא אל משה, וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר".

ולפי שיטת רבי ישמעאל אי אפשר למנות את סיני ואת אהל מועד בשנים.

רבי עקיבא אומר: בין הכללות ובין הפרטות נאמרו כולן למשה בסיני, ואף אותן מצוות שנכתבו באופן כללי, לא נאמרו לו כך, אלא עם כל פרטי דיניהם רק שלא נכתבו.

ונשנו מפי ה' למשה באהל מועד.

ונשתלשו מפי משה לישראל בערבות מואב.

ולשיטתו אכן יש למנות את סיני ואת אהל מועד בשנים.

ואין לך כל דבר מצוה ומצוה שכתובה בתורה, שלא נכרתו עליה ארבעים ושמנה בריתות, וכמו שנתבאר.

רבי שמעון בן יהודה איש כפר עכו, אמר משום רבי שמעון:

אין לך מצוה ומצוה שכתובה בתורה, שלא נכרתו עליה ארבעים ושמנה בריתות של שש מאות אלף ושלושת אלפים וחמש מאות וחמשים.

נמצא ארבעים ושמנה [שלש פעמים שש עשרה] **בריתות על כל מצוה ומצוה.**

רבי שמעון מוציא מן החשבון את הבריתות שבהר גריזים ובהר עיבל, שהי אלו לא היו על כל המצוות אלא כמה מצוות בלבד, ומכנים אהל מועד שבמדבר, שלאחר שהוקם המשכן נדבר הקב"ה עם משה ולימדו כל התורה, כדכתיב [ויקרא א א]: "וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר".⁽²⁾

ונחלקו תנא קמא ורבי שמעון **בפלוגתא דהני תנאי** [במחלוקתם של התנאים הבאים]!

דתניא:

רבי ישמעאל אומר: כללות בלבד נאמרו בסיני, ואילו הפרטות לא נאמרו אלא באהל מועד, כלומר: יש דינים שנאמרו למשה בסיני באופן כללי בלבד, מלי לפרט את כל הדינים שבו.

וכגון מה שנאמר בסיני: "מזבח אדמה תעשה לי, וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך", הרי קרבנות עולה ושלמים אמורים באופן כללי, אך אין בפרשה הזאת את פרטי הדינים, כגון צורת מתן הדמים על גבי המזבח וההפשט והניתוח והקרבתם כליל על גבי המזבח — של העולות, ומתן דמים והקרבת אימורים של שלמים; ואילו פרטי הדינים נאמרו למשה אחר זמן באהל מועד,

כמה מצוות שנכרת עליהם בריתות נוספות, הרי באורו שבכלל וברוך שבכלל על כל ארבעת חלקיו, נוספו עוד שמונה בריתות לכל מצוה ומצוה!?

לו לומר: "ברוך אשר ילמד שלא לעשות, ארור אשר לא ילמד שלא לעשות".

2. צריך ביאור: למה מוציא רבי שמעון את כל הבריתות שבהר גריזים ועיבל, והרי מלבד שיש

מאי בינייהו בין תנא קמא אליבא דרבי שמעון, ובין רבי אליבא דרבי שמעון?

אמר רב משרשיא:

ערבא וערבא דערבא [ערבות על הערבות] **איכא בינייהו.**

כלומר: מחלוקתם היא, אם נתערב כל אחד מישראל רק על חובותיו של חברו, וזו היא שיטת תנא קמא; או שנתערב כל אחד על מצוותיו ואף על ערבותו של כל אחד, וזו היא שיטת רבי; הרי נמצא, שסכום הבריתות של כל אחד לפי תנא קמא, מכפל — לדעת רבי — במספר בני ישראל.

דרש רבי יהודה בן נחמני מתורגמניה [שומע הדרשה ומשמיעה לרבים] **דרבי שמעון בן לקיש:**

כלומר: כל אחד ואחד מישראל נכרתו לו ארבעים ושמונה בריתות על כל מצוה, כנגד כל אחד ואחד משש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים בני ישראל, שנמנו במדבר סיני [במדבר ב לב], כי כל אחד נעשה ערב על כל אחד מישראל, והוא הרי יש לו ארבעים ושמונה בריתות. (3)

אמר רבי:

לדברי רבי שמעון בן יהודה איש כפר עכו שאמר משום רבי שמעון, אין לך כל מצוה ומצוה שבתורה, שלא נכרתו עליה ארבעים ושמונה בריתות של שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים: [נמצא, לכל אחד ואחד מישראל] [ויש בכל אחת] שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים, ויתבאר בסמוך מה בא רבי להוסיף.

[סימן יג שם], ממי שאכל שיעור דרבנן, שהוא מוציא אחרים שאכלו שיעור דאורייתא ידי חובתן?! ותיקן, שהוא מוציא את אחרים משום "שערב הוא בעבורם, ועליו הוא להצילן מן העוון, ולפטור אותן מן המצוות, אבל אשה אינה בכלל הערבות, לכך אינה מוציאה".

ונחלקו האחרונים בהבנת הרא"ש, שהצל"ח בברכות כ ב ד"ה אא"ב דאורייתא, נקט בהבנת הרא"ש כפשוטם, שאין הנשים בכלל הערבות, בין הן לאחרים, ובין אחרים להן, וכן כתב הוא ב"דגול מרכבה" באורח חיים סימן רעא; אבל רבינו עקיבא איגר בתשובותיו מהדורא קמא סימן ז, כתב לחלוק על דברי ה"דגול מרכבה", ופירש כוננת הרא"ש: שהנשים לא נתערבו על מצוות שאינן חייבות בהן, ונמצא, שאם אכן אינן חייבות בברכת המזון, אף מדין ערבות לא יוציאו; אבל בשאר מצוות שהם חייבות, הרי הן

3. א. ברש"י נדה יג ב כתב: שלא נתערבו על הגרים, ולמד כן ממה שלא הוזכרו כאן, שהרי הם אינם בכלל המספר הקצוב במנין של מדבר סיני; וראה שם שחלק בזה על ראשונים אחרים, וראה שם בתוספות.

ב. והצל"ח בברכות כ ב ד"ה והרשב"א, כתב, שמסתמא אף הגרים לא נתערבו על ישראל; ועוד כתב שם, שממילא כל שבט לוי אינו בכלל ערבות, שהרי הם לא נמנו במספר זה, [ויש לעיין, אם הפחותים מבין עשרים אינם בכלל ערבות, היות ולא נמנו שם אלא מבין עשרים].

ג. ובענין נשים אם הן בכלל ערבות [ואף הן לא נמנו במספר הזה], הנה בברכות כ ב מבואר, שנשים אם תמצי לומר שאינן חייבות בברכת המזון אלא מרבנן, אינן מוציאות את האנשים ידי חובתן, שכל מי שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן; והקשה הרא"ש

בארץ מרחק באשר ימצא, ונמצא שהוא כגר וכיתום, שהוא כגר שאין לו אב, כי זה שהולידו אינו מודה שהוא בנו, וגם אמו אלמנה שנאסרה על בעלה, ויושבת עגונה כאלמנות חיות.⁽⁵⁾

"ארור שוכב עם אשת אביו": שאם היתה גם אשת איש, עובר עליה בשתי ארורים.

"ארור שוכב עם כל בהמה": היא אשת איש שעושה מעשה בהמה להזדווג למי שאינו בן זוגה.

"ארור שוכב עם אחותו בת אביו ובת אמו": שאם היתה גם אשת איש, עובר עליה בשתי ארורים.

"ארור שוכב עם חותנתו": שאם היתה אשת איש, עובר עליה בשתי ארורים.

"ארור מכה רעהו בסתר": גורם לאשתו בלחש סתריו שתמות בבדיקת מים המרים.

"ארור לוקח שוחד להכות נפש דם נקי": לוקח שוחד להיות עוקב אחר המנאף ולפתות לו אשת איש, וגורם לו מיתה.

תנו רבנן:

כל הפרשה של הר גריזים ועיבל כולה, לא נאמרה אלא בנואף ונואפת [אין ניאוף אלא מאשת איש]:⁽⁴⁾

שהרי נאמר: "ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה", וכי אטו זה שכפר בעיקר בארור פני ליה [די לו בארור]!?

אלא: זה הבא על הערוה [אשת איש] והוליד בן, ומתוך כושתו שאסור לבוא בקהל ואינו מוצא אשה, הלך לבין עובדי כוכבים ועבד עבודת כוכבים, ארורין אביו ואמו של זה, שכך גרמו לו לעשות פסל ומסכה.

וכן מה שנאמר: "ארור מקלה אביו ואמו", מתפרש על נואף ונואפת: כי הבא על אשת איש, מזלזל באביו ואמו שגידלו גידולין רעים בביתם.

"ארור מסיג גבול רעהו": שהבא על אשת חברו, הסיג את גבולו.

"ארור משגה עור בדרך": המפתה אשת איש, שהיא סומא בדבר, כי אינה יודעת עונש העבירה כמותו.

"ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה": זה הבא על אשת איש, והוליד ממנה בן ממזר, ומתוך שהוא ממזר הולך לדור בעיר אחרת

בכלל ערבות.

וראה מה שהאריך כאן ב"הערות"; ובתוך דבריו העיר על יסודו של רבינו עקיבא איגר, שכל שאינו מחוייב בדבר אינו נעשה ערב על חברו, שהרי משמע שנתערבו ישראל על כל המצוות, ואף על מצוות הכהנים, ואף שלא נתחייבו בהם.

וב"יוסף דעת" הביא משו"ת אבני נזר יורה דעה סימן שנב, שבמצוות אלו על כל פנים

חייבים הישראלים בשלשה מחלקי המצוה, והם: ללמוד, ללמד ולשמור, מה שאין כן הנשים שאינם בכלל תלמוד תורה.

4. על פי "הערות", ראה שם.

5. נתבאר על פי השר מקוצי שהובא בתוספות שאנן, ורש"י כתב שאינו יודע לדורשו.

ומה קללה: **בכלל ופרט** שאומר: "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת", **אף ברכה בכלל ופרט**, ואמר: ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת".(6)

ומה קללה: **אלו שבהר גריזים ואלו שבהר עיבל עונין ואומרים אמן**, שנאמר: "וענו כל העם ואמרו אמן", **אף ברכה, אלו ואלו עונין ואומרים אמן**.

מתניתין:

א. משנתנו ממשיכה בביאור המצוות שנשנה במשנה הראשונה בפרק זה שהן נאמרות בלשון הקודש.

ב. צייתה התורה [במדבר ו כג]: "דבר אל אהרן ואל בניו לאמר, כה תברכו את בני ישראל אמור להם. יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחנך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. ושמך את שמי על בני ישראל ואני אברכם".

ג. עוד אמרה תורה [דברים, עקב י ח]: "בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשא את ארון ברית ה' לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו [ברכת כהנים] עד היום הזה".

ד. עוד מצינו ברכה לאהרן ביום השמיני למלואים [ויקרא ט כב]: "וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם [ויברכך, יאר, ישא, לפירוש רש"י שם; ולהרמב"ן שם ברכה אחרת היתה] וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים".

כתיב בפרשת ראה [דברים יא כט]: "והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה, ונתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל", מה תלמוד לומר?

אם ללמד שתהא ברכה על הר גריזים, וקללה על הר עיבל, הרי כבר נאמר בפרשת כי תבוא: "אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים", וכתיב כבר: "ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל"!

אלא להקדים ברכה לקללה, שבפרשת כי תבוא לא נאמרו אלא קללות, ולימד הכתוב שצריך להקדים ברכה לארור.

יכול יהיו כל הברכות קודמות לקללות, כלומר: יגמרו תחילה סדר הברכות, ואחר כך יתחילו בקללות?

תלמוד לומר: "ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה [לשון יחיד]", הרי למדנו: ברכה אחת בלבד קודמת לקללה, ואין כל הברכות קודמות לקללות.

ולכך נאמר עוד: "ברכה וקללה", כדי להקיש **ברכה לקללה לכל הדינים הנלמדים מפרשת הקללות שנאמרו בפרשת כי תבוא, ולומר לך:**

מה קללה: בלזים היא נאמרת, אף ברכה בלזים היא נאמרת.

ומה קללה: בקול רם, אף ברכה בקול רם.

ומה קללה: בלשון הקודש, אף ברכה בלשון הקודש.

6. יש לעיין: למה צריך לימוד מיוחד על זה, כי למה תיגרע קללת "אשר לא יקים" שהיא בין

ובמדינה: אומרו בכנויו [באדנות].

במדינה: כהנים נושאים את ידיהן כנגד כתפיהן.

ובמקדש: נושאים את ידיהן על גבי ראשיהן [למעלה מראשיהן], משום שמברכים את העם בשם המפורש, ושכינה למעלה מקשרי אצבעותיהם. (1)

חזין מכהן גדול, שאינו מנביח את ידיו למעלה מן הציץ, מפני שהשם כתוב בו.

רבי יהודה אומר: אף כהן גדול מנביח ידיו למעלה מן הציץ —

שנאמר: "וישא אהרן את ידיו" (2) אל העם ויברכם, ומשמע שנשואם למעלה מראשם. (3)

ה. ברכה זו שנצטוו הכהנים לברך את בני ישראל, מברכין אותה במקדש, בגמר עבודת תמיד של שחר ושל בין הערביים, ובמוספין — לדעת התוספות בסוגייתנו; ודעת הרמב"ם [תפלה יד ד] שלא היו נושאים כפיהם רק בתמיד של שחר; ובמדינה נושאים את כפיהם בכל תפלה ותפלה. (7)

ברכת כהנים — שהיא: יברכך, יאר, ישא — כיצד מברכין אותה:

במדינה: אומר אותה [את שלשת הפסוקים] **שלש ברכות** חלוקות, כי העם עונים אמן בין ברכה לברכה.

ובמקדש: אומר אותה **ברכה אחת**, לפי שאין עונים אמן במקדש, ויתבאר יותר בגמרא.

במקדש: אומר את השם הקדוש שבפסוקים אלו ככתבו [בשם הוי"ה].

לז-א

ולא למעלה מכתפיהם; והביא שם מספר יראים [טו] שאין נאה להגביה למעלה מן הכתפים שנראה כשוטה בעמידתו, וכתוב "זה אלי ואנוהו" התנאה לפניו במצוות; וכך דעת ה"מחזור ויטרי" שלא יגביהו ידיהם למעלה מכתפיהם; ואילו דעת הראב"ד בפירושו למסכת תמיד בסופה, שבמדינה לא חייבום להגביה למעלה מכתפיהם.

2. "ידו" כתיב חסר יו"ד, ומכאן למדו שיד ימינו על גבי יד שמאלו.

3. א. נתבאר על פי פירוש הרא"ש במסכת תמיד בסופה.

אבל ב"תוספות יום טוב" כתב כאן, שפסוק זה לא הובא כאן כדי להוכיח כדברי רבי יהודה, אלא לעיקר דין נשיאות כפים בברכת כהנים, שהוא נלמד מפסוק זה; וראה ב"קרבן אורה"

שאר הקלות, משאר קלות שמקדים להם ברכה, וכי משום שכוללת היא ייגרע חלקה!?

7. ראה אריכות ב"קרבן אורה" כאן בענין ברכת כהנים בגבולים, מתי הוא זמנה.

1. א. נתבאר על פי רש"י; וב"יוסף דעת" הביא מדברי הראשונים [פירוש הראב"ד בסוף מסכת תמיד, ועוד] שני ביאורים בזה: האחד: כיון ששכינה למעלה מאצבעותיהם, אין זה מן הכבוד שיהא ראשם גבוה ממקום השראת השכינה.

השני: כדי שלא יסתכלו הכהנים בשכינה. ולמדנו מכל זה, שיש חילוק בהשראת השכינה לבין ברכת כהנים שבמקדש לברכת כהנים שבמדינה.

ב. עוד הביא שם מחלוקת הראשונים, אם במדינה נושאים את ידיהם דוקא כנגד כתפיהם,